

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი

ხელნაწერის უფლებით

შოთა მათითაშვილი

**ქართული ბერმონაზვნობა IV-VIII
საუკუნეებში**

**ისტორიის დოქტორის (Ph.D.) აკადემიური
ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი
დისერტაციის**

მ ა ც ნ ე

თბილისი
2018

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტში

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

გიორგი ოთხმეზური – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

ოფიციალური რეცენზენტები:

დისერტაციის დაცვა შედგება ???? წლის ?? ?????? ?? საათზე ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე.

მისამართი: 0179, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის 1, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის I კორპუსი, ???-ე აუდიტორია.

დისერტაციის გაცნობა შეიძლება ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში.

სადისერტაციო საბჭოს სწავულებილი მდივანი:
????????????????????

ნაშრომის საერთო დახასიათება

საკვლევი თემის აქტუალობა.

ქართული ბერმონაზვნობა საუკუნეების განმავლობაში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობდა საქართველოს ისტორიასა და ქართულ კულტურაში. საქართველოში სამონასტრო ცხოვრების დაწესება და განვითარება ქართველოლოგიურ მეცნიერებათა უმნიშვნელოვანეს პრობლემად იქცა და დღემდე არ კარგავს აქტუალობას. უფრო მეტიც, საბჭოთა ტოტალიტარიზმის შემდეგ ქართულმა მონასტრულმა კერებმა აღორძინება დაიწყო, აღორძინების ამ პროცესში კი გადამწყვეტი როლი ენიჭება ქართული ბერმონაზვნობის სათავეებისა და ხასიათის შესწავლას. საქართველოში თანამედროვე მოღვაწე (ანუ მონაზვნური) ცხოვრებისათვის ძალიან მნიშვნელოვანია ძველი ქართული სამონასტრო ტრადიციების გათვალისწინება და ამ ტრადიციებზე დაყრდნობით მონასტრული ცხოვრების შემდგომი განვითარება.

ქართული ბერმონაზვნობის შესწავლას ამგვარი, შეიძლება ითქვას ერთობ პრაქტიკული, დანიშნულების გარდა წმინდა ისტორიოგრაფიული დატვირთვაც გააჩნია. მონასტერი შუა საუკუნეების საქართველოში ქრისტიანული კულტურის უმთავრესი შემოქმედი იყო, თუმცა მონასტრების ფუნქცია მხოლოდ სულიერი, კულტურული ან შემოქმედებითი ასპექტებით არ ამოიწურებოდა. მონასტერი მძლავრ ფეოდალურ ორგანიზაციას წარმოადგენდა და შეიძლება ითქვას რომ ის იყო „სახელმწიფო სახელმწიფოს შიგნით“.

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის სულიერი და ეკონომიკური სიძლიერის მთავარი წყარო სწორედ ქართულ მონასტრებშია საძიებელი. თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურაში დიდი ყურადღება ექცევა „ასკეტიზმის პოლიტიკის“ შესწავლას, ჩვენც ქართული ბერმონაზვნობის გენეზისისა და განვითარების თავდაპირველი ეტაპის განხილვაც სწორედ ამ კონტექსტში შევეცადეთ. ასკეტიზმის პოლიტიკა მრავალ ფაქტორს განსაზღვრავდა შუა საუკუნეების საქართველოში. ძალიან მნიშვნელოვანია ყურადღება გავამახვილოთ ქართული სამონასტრო მოძრაობის სწორედ ამ ადრეულ პერიოდზე (გგულისხმობთ მის, ასე ვთქვათ, ემბრიონულ მდგომარეობას IV-V საუკუნეებში და შემდგომ განვითარებას VI-VIII საუკუნეებში), რადგან ის ძირეული მექანიზმები და კონცეპტები, რითაც შუა საუკუნეების სამონასტრო ცხოვრება ხელმძღვანელობდა საქართველოში სწორედ ამ პერიოდში ჩაისახა. ასურელი მამებისა და მათი მოაწაფეების მოღვაწეობაში გამოვლინდა ქართული ბერმონაზვნობის მისიონერული ხასიათი, რომელიც მას არ დაუკარგავს მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე, ხოლო შიო-მღვიმის მამათა და სტეფანოზ ერისმთავრის დაპირისპირებაში ქართული ბერმონაზვნობის პოლიტიკური და სოციალური სიძლიერე. ცნობილი ბიზანტიოლოგი ავერილ კამერონი (Averil Cameron) აღნიშნავს, რომ ასკეტური მოძრაობა, განვითარების თავდაპირველ ეტაპზე, ამქვეყნიურ დიდებასთან და ძალაუფლებასთან დაპირისპირებული, მალევე თავად იქცა ამ ძალაუფლების მატარებლად და სოციალურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან ცვლილებათა ინიციატორად. კამერონის შენიშვნა სრულებით სამართლიანია შუა საუკუნეების საქართველოს შემთხვევაშიც.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე ქართული სამონასტრო ცხოვრების შესწავლა ძალიან აქტუალური და მნიშვნელოვანია, რადგან ქართული ბერმონაზვნობის ისტორიის (და კერძოდ მისი ყველაზე ადრეული ეტაპის) შესწავლის გარეშე შეუძლებელია შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ადქეკვატურად გვეგება.

საკვლევი თემის მიზანი.

საკვლევი თემის უმთავრესი მიზანია საქართველოში სამონასტრო ცხოვრების აღმოცენების გზების დადგენა ქრისტიანული ბერმონაზვნობის ფართოდ მიმოხილვის ფონზე, ქართული ბერმონაზვნობის თავდაპირველი ხასიათისა და აქ გავრცელებული სამონასტრო ცხოვრების ტიპების შესწავლა, ასევე ასურელ მამათა ქართლში მოღვაწეობის მიმოხილვა, მათ მიერ დაარსებულ მონასტერთა ტიპოლოგიზაცია და ამ ტიპოლოგიურ ცვლილებათა ქრონოლოგიური აღწერა, ქართული ბერმონაზვნობის შემდგომი განვითარების კვლევა VI-VIII საუკუნეებში და ასევე ამ ეპოქის მონასტერთა დახასიათება.

ნაშრომის მეთოდოლოგიური ბაზა.

ნაშრომის მეთოდოლოგიური ბაზა ეყრდნობა წყაროების (წერილობითი, არქეოლოგიური, ფოლკლორული, ეპიგრაფიკული) კომპლექსურ ანალიზს, საკითხის არა მხოლოდ ემპირიულ კვლევასა და ფაქტების აღწერას, არამედ ქართული ბერმონაზვნობის,

როგორც განსაკუთრებული და თვითმყოფადი ფენომენის ზოგად დახასიათებას, ქართული ბერმონაზვნობის კონტექსტუალიზაციას (მის განხილვას აღმოსავლური ბერმონაზვნობისა და, ზოგადად, ქრისტიანული ასკეტიზმის უადრესად მრავალფეროვან ფორმათა ფონზე). კვლევისას ვიყენებთ ასკეტიზმის ცნობილი მკვლევრების ვინსენტ ვიმბუშისა (Vincent Wimbush) და რიჩარდ ვალანტასის (Richard Valantasis) მიერ შემოთავაზებულ პრინციპებს: ყურადღებას ვამახვილებთ საქართველოში ასკეტური ცხოვრების მოტივაციაზე, პოლიტიკაზე, ჰერმენევტიკასა და ესთეტიკაზე, ხოლო ჰაგიოგრაფიის ანალიზისას ყურადღებას ვაქცევთ ავერილ კამერონის (Averil Cameron) მიერ წარმოჩენილ ფაქტორებს, რომელიც ყველა ჰაგიოგრაფიულ ნაწარმოებში გვხვდება: მეტაფორა, წარმოსახვა, ნარატივი (თხრობა) და კატეგორიზაცია.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე.

ნაშრომში ქართული ბერმონაზვნობის დასაწყისი VI საუკუნის 40-იან წლების მაგივრად (როდესაც საქართველოში ასურელი მამები მოვიდნენ) IV საუკუნის დამდეგისათვის გადაგვაქვს. როგორც ირკვევა საქართველოში ქრისტიანული ასკეტიზმის პირველმქადაგებლები წმ. ნინო და ევსტათი სებასტიელი იყვნენ. წმ. ნინო ადრეულ ეკლესიაში არსებულ ასკეტ ქრისტიანთა – ქალწულთა წრეს (ძველ ქართულში იხსენიება როგორც „ქალწულთა დასი/მწყობრი/ბანაკი“) განეკუთვნებოდა და ამ წრის ტიპიური წარმომადგენელი იყო. ქალწულები და ქვრივები სრულიად განსაკუთრებული სტატუსით სარგებლობდნენ ძველ

ეკლესიაში, ისინი გამორჩეულად ასკეტურ ცხოვრებას ეწეოდნენ და შეიძლება ითქვას რომ ქრისტიანული ბერმონაზვნობის დამწვებნი იყვნენ.

ეგსტათი სებასტიელი IV საუკუნის ცნობილი მღვდელმთავარი იყო, რომელის პონტოში, სომხეთში, პაფლაგონიასა და პონტოსპირეთში (ანუ იბერიასა და კოლხეთში) ბერმონაზვნური ცხოვრების წესს ქადაგებდა. ნაშრომში განვიხილავთ V საუკუნის ისეთ ქართულ მონასტრებს, როგორებიც იყვნენ ოპიზა, წილკანი და ატენი, ასევე ანაქორეტული ცხოვრების წესს. სადისერტაციო შრომში ვცდილობთ ქართული ბერმონაზვნობის ისტორიის პერიოდიზაციას და ასურელ მამათა და მათ მოწაფეთა მიერ დაარსებული, ასევე საერთოდ VII-VIII საუკუნეების მონასტერთა ტიპოლოგიზაციას.

ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა.

ნაშრომი დახმარებას გაუწევს საქართველოს ეკლესიის ისტორიით დაინტერესებულ მკვლევრებს, სტუდენტებსა და ზოგადად მკითხველ საზოგადოებას, ასევე გარკვეული წვლილის შეტანა შეუძლია თანამედროვე ქართული ბერმონაზვნობის განვითარების ზოგიერთ საკითხში. ნაშრომი შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას, როგორც საერო, ასევე სასულიერო სასწავლებელთა სასწავლო პროგრამებში.

ნაშრომის აპრობაცია.

ნაშრომი სხვადასხვა სტატიებისა და მოხსენებების სახით წარდგენილ იქნა სამეცნიერო საზოგადოების წინაშე. ნაშრომის ზოგიერთი თავი მოხსენების სახით წავიკითხეთ 2012-2016 წლებში გამართულ სხვადასხვა სამეცნიერო კონფერენციაზე, ზოგიერთი საკითხი სტატიის სახით დაიბეჭდა სხვადასხვა სამეცნიერო გამოცემებში (სულ ხუთი სტატია). ჩემი სტატია ასურელ მამათა შესახებ გამოქვეყნდა კალიფორნიის უნივერსიტეტის (ბერკლი) ელექტორულ ჟურნალში “გვიანანტიკურობის კვლევები” (Studies in Late Antiquity)

ნაშრომის სტრუქტურა.

ნაშრომი შედგება შესავლის, შვიდი თავის, ქვეთავებისა და დასკვნისაგან. ბოლოს ერთვის დამოწმებული წყაროებისა და ლიტერატურის ჩამონათვალი.

სადისერტაციო ნაშრომის შინაარსი

შესავალი

ნაშრომის შესავალში მოკლედაა მიმოხილული სადისერტაციო თემის კვლევის საგანი, მიზანი, სიახლე, მეთოდოლოგია და ასევე მოსალოდნელი შედეგები (იხ. ზემოთ).

თავი I. ქრისტიანული ბერმონაზვნობა

§1. აღმოსავლური ბერმონაზვნობის აღმავლობა.

ეგვიპტე ქრისტიანული ბერმონაზვნობის სამშობლოდ ითვლება. ბერმონაზვნობის სიმბოლურ მამამთავრად ანტონი დიდი (251-356) მიიჩნევა. ანტონი დიდი ერთ-ერთი პირველი იყო ვინც უდაბნოში გავიდა და იქ დაიწყო მკაცრი ანაქორეტული მოღვაწეობა, შემდეგ კი პისპირში, 306 წელს პირველი სამონასტრო ერთობის დამაარსებლად იქცა. ანტონი დიდმა შორს გაითქვა სახელი და ქრისტიანთათვის საყოველთაო ავტორიტეტად იქცა. 357 წელს ათაანსე ალექსანდრიელმა დაწერა თხზულება მისი ცხოვრებასი შესახებ, ეს თხზულება საუკუნეების განმავლობაში ქრისტიანული ჰაგიოგრაფიის კლასიკურ ნიმუშად იქცა.

ეგვიპტეში ცნობილი სამონასტრო ცენტრები იყო ნიტრია, სენაკები და სკიტი. ამონ დიდის მიერ (293-350) დაარსებული ნიტრია ალექსანდრიის მახლობლად, მის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარეობდა, კელიები ანუ სენაკები ნიტრიიდან რამდენიმე კილომეტრში ერთად დაარსეს ამონ ნიტრიელმა და ანტონი დიდმა დაახ. 338 წელს, ხოლო სკიტო, რომელიც ნიტრიიდან დაახ. 60 კმ-ში მდებარეობდა მაკარი ეგვიპტელმა (300-391) დააფუძნა, ეგვიპტური ბერმონაზვნობის სახელგანთქმულმა მამამ. სკიტში ცნობილი იყო ოთხი მონასტერი.

კვინობური მონასტრული ცხოვრების მამამთავარი იყო პახომი დიდი (291-346), რომელმაც ზემო ეგვიპტეში (Upper Egypt) ცხრა მამათა და ორი დედათა მონასტერი

დააფუძნა და სიცოცხლის ბოლომდე ამ მონასტერთა დიდ კონგრეგაციას ედგა სათავეში.

სირიაში სამონაზვნო ცხოვრების პირველდამწყებად იაკობ ნისიბელი იქცა, რომელმაც დაახ. III საუკუნის 70-იან წლებში დაიწყო ასკეტური მოღვაწეობა და IV საუკუნის დამდეგს ნისიბისის ეპისკოპოსად დაასხეს ხელი. იაკობ ნისიბელს მრავალი სასწაული და წინასწარმეტყველება უკავშირდება. იაკობ ნისიბელის შემდეგ სირიაში ბერმონაზვნური ცხოვრების აღმავლობა დაიწყო. სირიული ბერმონაზვნობა (ისევე როგორც სირიული ქრისტიანობა საერთოდ) დიდად განსხვავდებოდა ბერმონაზვნობის ბერძნულ-რომაული თუ ეგვიპტური ტრადიციისგან. სირიული ბერმონაზვნობისათვის ტრადიციულად იქცა უსართულო ცხოვრების წესი, სხეულის დათრგუნვა ჯაჭვებით, ღრმა ორმოებში დაყუდება და მესვეტეობა, რომელიც ასკეტური ცხოვრების ერთ-ერთ ყველაზე რთულ ფორმას წარმოადგენდა. სირიული ბერმონაზვნობის სახელგანთქმულ მოღვაწეებად იქცნენ ივლიანე-საბა, მარკიანე, იაკობ კვირელი, სვიმეონ მესვეტე და სხვ.

პალესტინაში ბერმონაზვნობის მესაძირკველებად იქცნენ წმ. ილარიონი და წმ. ხარიტონი. მათ აქ მოღვაწეობა III-IV საუკუნეთა მიჯნაზე დაიწვეს. ხარიტონმა სამი ლავრა ააშენა. პალესტინაში, იერუსალიმსა და იერუსალიმის შემოგარენში მნიშვნელოვანი სამონასტრო ცენტრები დაარსეს მელანია უფროსმა, რუფინუს აკვილიელმა, მელანია უმცროსმა, პაულამ, ნეტარმა იერონიმემ, პეტრე იბერიელმა და ა.შ. პალესტინაში ბერმონაზვნური ცხოვრების აღმავლობა და უმნიშვნელოვანესი სამონაზვნო კერების დაფუძნება უკავშირდებათ ისეთ დიდი მოღვაწეებს, როგორებიც იყვნენ ექვთიმე დიდი,

თეოდოსი დიდი, საბა განწმენდილი, ისაია განწმენდილი, ბარსანუფი და იოანე და ა.შ.

მცირე აზიაში ბერმონაზენური ცხოვრების მესაძირკვედ ევსტათი სებასტიელი (დაახ. 300-375) იქცა, რომელიც ასკეტური ცხოვრების წესს ქადაგებდა პაფლაგონიაში, სომხეთში, პონტოსა და საქართველოში, თუმცა მისი მოძღვრება მნიშვნელოვან ერეტიკულ ელემენტებს შეიცავდა, ამიტომ ევსტათის სწავლება რამდენიმე კრებაზე ანათემას გადაეცა. ევსტათის მეგობარი იყო ბასილი დიდი (330-379), რომელმაც უდიდესი გავლენა იქონია ქრისტიანული ბერმონაზენობის განვითარებაზე. მან პონტოში, საკუთარ მამულში, მდ. ირისის ნაპირას დაარსა სამონასტრო თემი. ბასილი დიდის კალამს ეკუთვნის დიდი მოცულობის თხზულება „ასკეტიკონი“, სადაც გადმოცემულია სწავლება მონაზენური ცხოვრების შესახებ. ბასილი დიდის მისრ შემუშავებული სამონასტრო მოღვაწის ბიზანტიური ბერმონაზენობის კლასიკურ მაგალითად იქცა.

§2. ბერმონაზენური ცხოვრების ტიპები.

ქრისტიანული ბერმონაზენობის წარმოშობის პროცესში ასკეტური ცხოვრების სხვადასხვაგვარი ფორმები ჩამოყალიბდა, თუმცა თავიდანვე სამი ძირითადი ფორმა გამოიკვეთა: ანაქორეტული, ლავრული და კვინობური. ანაქორეტული მოღვაწეობა მარტომყოფელურ დაყუდებას გულისხმობდა, ლავრა მარტომყოფელ მოღვაწეთა გაერთიანება იყო, რომლებიც შაბათ-კვირას ეკლესიაში იკრიბებოდნენ, ხოლო კვინობი იმ მონაზონთა ერთობას წარმოადგენდა, რომლებიც

კვლევით შემოზღუდულ მონასტერში ერთი წინამძღვრის მორჩილების ქვეშ ცხოვრობდნენ.

თავი II. ქართული ბერმონაზვნობის ისტორიის პერიოდიზაციის პრობლემა

§1. ქართული ბერმონაზვნობის გენეზისის ისტორიოგრაფიული მიმოხილვა.

ქართული ბერმონაზვნობის მეცნიერული კვლევა უკვე XIX საუკუნის პირველი ნახევრიდან დაიწყო და ამ კვლევის დასაწყისი პლატონ იოსელიანის სახელს უკავშირდება, რომელმაც თავის *საქართველოს მოკლე საეკლესიო ისტორიაში* და რიგ ნაშრომებში, რომელიც ასურელ მამათა მიერ დაარსებულ სავანეებს მიუძღვნა, ქართული სამონასტრო ცხოვრების რიგ პრობლემებზე იმსჯელა. ვახუშტი ბატონიშვილიდან მოყოლებული პლატონ იოსელიანისა და სხვა მკვლევართა ჩათვლით, ქართულ და უცხოურ ისტორიოგრაფიაში მიღებული იყო აზრი, რომლის თანახმადაც საქართველოში ბერმონაზვნური ცხოვრება სირიიდან მოსულმა ცამეტმა სირიელმა ბერმა დაიწყო, თუმცა ჯერ კიდევ ივ. ჯავახიშვილმა გამოთქვა მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც სამონაზვნო მოძრაობა საქართველოში ჯერ კიდევ V საუკუნეში უნდა დაწყებულიყო. ასეთივე შეხედულება გამოთქვეს საქართველოს ეკლესიის ცნობილმა მკვლევარებმა გრიგოლ ფერაძემ და მიქაელ თარხნიშვილმა. XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ამავე მოსაზრებას დაუჭირეს მხარი გ. გაფრინდაშვილმა, ა. ბოგვერაძემ, მ. ჩხარტიშვილმა, ნ. ბახტაძემ, დ. ხოშტარიამ, ა. ჯიქიამ და სხვ. დღეისათვის შეიძლება ითქვას, რომ შეხედულება რომლის თანახმადაც საქართველოში სამონასტრო ცხოვრება ასურელმა

მამებმა დაიწყეს, აღარ წარმოადგენს გაბატონებულ მოსაზრებას, რაც აადვილებს ქართული ბერმონაზვნობის გენეზისის კვლევას და ახალი მოსაზრებების წამოყენებას.

§2. ქართული ბერმონაზვნობის ისტორიის პერიოდიზაცია.

მონაზვნური მოძრაობა საქართველოში წმ. ნინოსა და ევსტათი სებასტიელის მოღვაწეობით იწყება და გრძელდება ინდივიდუალურ განდევილთა მოსაგრეობითა და ისეთი მონასტრების დაარსებით, როგორებიცაა ოპიზა და წილკანი V საუკუნეში, ხოლო ატენი V საუკუნის მიწურულს ან VI საუკუნის პირველ ნახევარში, თუმცა ამ პერიოდში მონასტრული ცხოვრება საქართველოში ფართოდ არ იშლება და ნაკლები როლი აქვს ქვეყნის კულტურულ, სოციალურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში. ამიტომ IV-V საუკუნეები ქართული ბერმონაზვნობის პირველ პერიოდად უნდა ჩაითვალოს. ქართული ბერმონაზვნობის ახალი, მეორე პერიოდი ასურელი მამების შემოსვლით იწყება. ასურელმა მამებმა, რომელთა უმთავრესი მიზანი ქართლში მისიონერული მოღვაწეობა იყო, დაარსეს მონასტრები, რომლებიც უმნიშვნელოვანეს სულიერ და კულტურულ ცენტრებად იქცნენ. ქართული მონასტრული ცხოვრების მეორე პერიოდი VIII საუკუნის მიწურულამდე გრძელდება. VIII მიწურულდა და IX საუკუნის დამდგეს გრიგოლ ხანძთელის მოთავეობით ტაო-კლარჯეთის სამონასტრო კოლონიზაცია იწყება, რაც თავისთავად ქართული ბერმონაზვნობის ისტორიაში ახალი, მესამე პერიოდის დაწყებას მოასწავებს. IX-X საუკუნეები

ქართული სამონასტრო ცხოვრების აღმავლობისა და აყვავების ხანაა, როგორც საქართველოში, ასევე საქართველოს ფარგლებს გარეთ. XI საუკუნიდან საქართველოს ეკლესიისა (და კონკრეტულად ქართული ბერმონაზვნობის) ისტორიაში ახალი ფაზა იწყება. მთაწმინდელთა მოღვაწეობამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოიტანა ქართულ კულტურაში. საქართველოს ეკლესია დაშორდა აღმოსავლურ (ანტიოქიურ-იერუსალიმურ) ტრადიციას და უფრო დაუახლოვდა ბიზანტიურ-კონსტანტინეპოლურს. ქართული ბერმონაზვნობის ეს ახალი მეოთხე პერიოდი XI-XVIII საუკუნეებს მოიცავს. ქართულ მონასტრებზე პირდაპირ აისახებოდა ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა. XIX და XX საუკუნეები, მეფის რუსეთისა და საბჭოთა ტოტალიტარიზმის ეპოქები, შესაბამისად მეხუთე და მეექვსე პერიოდებად უნდა განვიხილოთ, ხოლო ახალ მეშვიდე პერიოდად – საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ დაწყებული საქართველოს ეკლესიის აღორძინება.

თავი III. ქართული ბერმონაზვნობა IV საუკუნეში

§1. წმ. ნინო და ქრისტიანული ასკეტიზმი: ნინოს ცხოვრება როგორც უძველესი ქართული ჰაგიოგრაფიული თხზულება.

მეცხრამეტე საუკუნეში ძველი ქართული მწერლობიდან „ნინოს ცხოვრების“ რამდენიმე ვარიანტი იყო მოღწეული (ლეონტი მროველისეული, არსენ ივალთოელისეული, XIII საუკუნის უცნობი მეტაფრასი

და სვინაქსარული „ცხოვრებანი“). 1888 წელს ნ. მარმა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წიგნსაცავში „მატბერდის კრებული“ აღმოაჩინა, სადაც იყო დაცული „ქართლის მოქცევა“. მისი პირველი ნაწილი როგორც ცნობილია ისტორიული ქრონიკაა, სადაც წმ. ნინოს ცხოვრების მოკლე რედაქციაა ჩართული (ეს რედაქცია ცალკე, დამოუკიდებელი ტრადიციის მატარებელია), ხოლო თხზულების მეორე ნაწილს წმ. ნინოს ვრცელი „ცხოვრება“ წარმოადგენს. ნ. მარის, ივ. ჯავახიშვილის, კ. კეკელიძის დასკვნით, „ნინო ცხოვრება“ (ისევე როგორც მთლიანად „ქართლის მოქცევა“) IX საუკუნეში დაწერილი თხზულებაა. ამ შეხედულებამ მყარად მოიკიდა ფეხი მთელი XX საუკუნის განმავლობაში. „ნინოს ცხოვრება“ IX საუკუნის ფსევდოეპიგრაფიკულ, არაავთენტურ ძეგლად ითვლებოდა, თუმცა XX საუკუნის მიწურულს ჩატარებულმა კვლევებმა ამ შეხედულების სიმცდარე საფუძვლიანად აჩვენეს. რ. სირაძის, მ. ჩხარტიშვილის, ლ. პატარიძისა და სხვა მკვლევართა მონოგრაფიებში ვრცლად იქნა მიმოხილული წმ. ნინოს ვრცელი „ცხოვრების“ მრავალი ასპექტი, რის შედეგადაც გაირკვა, რომ „ცხოვრება“ არა IX საუკუნის, არამედ IV საუკუნის ავთენტური ძეგლია (ბუნებრივია თხზულებამ საუკუნეთა განმავლობაში გარკვეული რედაქციული ცვლილებები განიცადა, რითაც აიხსნება „ცხოვრებაში“ არსებული ინტერპოლაციები). ჩვენ შევეცადეთ აღნიშნული დასკვნა კიდევ უფრო გაგვემყარებინა. თხზულების დაკვირვებული ანალიზისას ირკვევა, რომ წმ. ნინო ძველ ეკლესიაში არსებული ქალწულთა დასისი წარმომადგენელი იყო. საქმე ისაა რომ ადრეულ ქრისტიანობაში, ბერმონაზვნობის წარმოშობამდე კარგა ხნით ადრე ქრისტიანთა ნაწილი ასკეტური ცხოვრების გზას იღრჩევდა, ასეთი ქრისტიანები (როგორც

მამაკაცები, ასევე ქალები) „ქალწულებად“ იხსენიებოდნენ. „ქალწულება“ უფრო ტექნიკური შინაარსის ტერმინი იყო (ისევე როგორც ქვრივობა) და არა ბიოლოგიურ, არამედ ქრისტიანთა სულიერ მდგომარეობასა და ცხოვრების წესს გამოხატავდა. ამგვარი ქრისტიანები თემებსაც ქმნიდნენ (არ უნდა ავურიოთ ეს ასკეტური თემები მონასტრებში).

§2. წმ. ნინო როგორც ქრისტიანი ასკეტი.

ქალწულთა დასისი წარმომადგენელი ქალები დიაკონესებად მსახურობდნენ, მათ ევალებოდათ ასევე ახალგაზრდა ქალწულთა განსწავლა და ეპისკოპოსის დახმარება. ქალწულები გარდამავალი ტიპის ქრისტიანული ასკეტიზმის წარმომადგენლები იყვნენ, ქალწულთა თემები მოგვიანებით სამონასტრო ორგანიზაციებად გარდაიქმნენ, ამ ტიპის ასკეტიზმი (რომელიც თანამედროვე კვლევებში პრიმიტიულ ბერმონაზვნობად განიხილება) სრულებით შთანთქა გვიანდელმა სამონასტრო ტრადიციამ. „წმ. ნინოს ცხოვრებაში“ სწორედ ამგვარი ტიპის ასკეტიზმია ასახული, რაც ეჭვიმუტანლად ცხადვოს „ნინოს ცხოვრების“ ყველაზე ძველი ფენის უაღრესად ავთენტურ ხასიათს (რადგან ეს ე. წ. გარდამავალი ხასიათის ასკეტიზმი მოგვიანებით სრულიად გაქრა, ხოლო IX საუკუნეში მისი ხელოვნური აღდგენა სრულებით წარმოუდგენელია, მაშინ როცა ამ ასკეტიზმის ფორმების რეკონსტრუქცია თვით თანამედროვე კვლევების პირობებშიც კი რთულია). წმ. ნინო ჯერ რიფსიმიანელთა თემში მოღვაწეობს, შემდეგ კი ქართლში თავადვე ქმნის ქალწულთა თემს, დედათა მონასტრის ერთგავრ

პროტოტიპს. წმ. ნინოს ცხოვრებაში ასახული ასკეტიზმის ფორმები, ლიტურგია, სახისმტყველება, ესთეტიკა და პრინციპები სრულიად შეესატყვისება III-IV საუკუნეთა ხმელთაშუაზღვისპირულ ქრისტიანულ სამყაროში ასრებულ წარმოდგენებსა და სახეებს, ასე რომ წმ. ნინო ნამდვილად ქრისტიანული ასკეტიზმის პირველმქადაგებელი და დამფუძნებელია ქართლში.

§3. წმ. ნინო – ქრისტიან ქალწულთა ასკეტური თემის წინამძღვარი.

პრიმიტიული მონასტრული თემები – ქალწულთა (ასკეტ ქრისტიანთა) ერთობები II-III საუკუნეებიდან იყო გავრცელებული ქრისტიანულ ხმელთაშუაზღვისპირეთში. ამგვარ მონასტრულ თემებზე უადრესად მდიდარი მასალა დაცული ჩვენამდე მოღწეულ პაპირუსებში. *ქართლის მოქცევის* თანახმად, ქართლში მოსული ნინო გარს შემოიკრებს ქრისტიანობაზე ახლადმოქცეულ ქალებს, რომლებიც მუდმივად მასთან ერთად იმყოფებიან მაცვლოვანსა თუ სვიტიცხოველთან, ლოცულობენ და ასკეტურ მოღვაწეობას ეწევიან. ვფიქრობთ, ძალზე ცხადია, რომ იბერიაში საქადაგებლად მოსულმა ნინომ აქაც ქრისტიან ასკეტ ქალწულთა იმგვარივე თემი დაარსა, როგორებიც იყო გავრცელებული მცირე აზიაში, ეგვიპტეში, პალესტინასა და სირიაში. უცნობია წმ. ნინოს მიერ ორგანიზებული ამ ასკეტური ერთობის ბედი ქართლის განმანათლებლის გარდაცვალების შემდეგ. შესაძლებელია ეს ერთობა, საბოლოოდ, ბოდბეში, წმ. ნინოს საფლავზე დაფუძნდა და დედათა მონასტრად ჩამოყალიბდა.

§4. ევსტათი სებასტიელი.

ევსტათი სებასტიელი (300-375) სახელგანთქმული მცირეაზიელი მოღვაწე იყო, რომელიც ბერმონაზვნური ცხოვრების წესს ქადაგებდა პონტოში, სომხეთში, პაფლაგონიასა და საქართველოში. ერმია სოძომენე გადმოგვცემს, რომ ევსტათი ასკეტურ ცხოვრებას სხვა მხარეებთან ერთად „პონტოსპირეთშიც“ ქადაგებდა, რაც უეჭველად უნდა გულისხმობდეს კოლხეთსა და იბერიას, რაც ძველ ბერძნულ და ბიზანტიურ მწერლობაში სხვა დამოწმებული მაგალითებითაც დასტურდება, ამ ცხოვრების წესის ქადაგებას უეჭველად უნდა მოყოლდა კოლხეთისა და ქართლის სახმრეთ-დასავლეთ მხარეებში არიანელობის გავრცელებაც, რადგან ევსტათი ამ პერიოდში სწორედ არიანელობას აღიარებდა.

თავი IV. ქართული ბერმონაზვნობა V საუკუნეში

§1. წილკნის მონასტერი.

1978 წელს წილკნის მახლობლად აღმოჩნდა გვიანანტიკური ხანის აკლდამა. აკლდამაში, კედელზე შემორჩენილი იყო ბერძნული წარწერა, სადაც მოიხსენიება „ჰესიქასტი, აბბა ფარუნესი“, როგორც ჩანს აღნიშნული აკლდამა მახლობლად მდებარე მონასტერს ეკუთვნოდა, სადაც ბერები იკრძალებოდნენ. აკლდამის სიახლოვეს შემორჩენილი იყო მცირე ზომის სამლოცველო ეგვიპტური.

§2. განდევილები V საუკუნის ქართლში.

„შუშანიკის ცხოვრებაში“ იხსენიება „წმინდა კაცი“, რომელთანაც რჩევის საკითხავად იყვნენ მისულები იაკობ ცურტაველი და ეპისკოპოსი აფოცი. ეს წმინდა კაცი, ზოგადად, ტიპიური მოვლენა იყო გვიანანტიკური ხმელთაშუაზღვისპირული ქრისტიანული სამყაროსათვის. ეს იყო ქარიზმატული მოძღვარი, რომელიც უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობდა საზოგადოებაში (პიტერ ბრაუნი). რადგანაც „წმინდა კაცი“ რაიმე სპეციალური განმარტების გარეშეა მოხსენიებული, ეს იმას უნდა ნიშნავდეს რომ „წმინდა კაცის“ სახე არაა კოდირებული, როგორც ჩანს ეს წმინდა კაცი არაა მარტო და ქართლში სხვაგანაც არიან ასეთი წმინდანები, რომლებიც თავ-თავიანთ ვანებში (რაც ასკეტის საცხოვრებლის აღმნიშვნელია) ინდივიდუალურ მემყუდროვე მემხოლოვე ცხოვრებას ეწევიან (ასმათ ჯიქია).

§3. ოპიზის მონასტრის დაარსება.

ჯუანშერი თავის თხზულებაში „ვახტანგ გორგასლის ცხოვრება“ აღწერს ვახტანგ გორგასლისა და სპარსელთა ლაშქრობას პონტოში. რთული სათქმელია რამდენად შეესატყვისება ლაშქრობის აღწერილობა ისტორიულ სინამდვილეს, თუმცა აქვე ჯუანშერი გვამცნობს, რომ პონტოში ლაშქრობიდან დაბრუნებულმა ვახტანგ გორგასალმა ოპიზაში მონასტერი დაარსა საბერძნეთში ნანახი მონასტრების მოდელის მიხედვით. ეს ცნობა კი სრულებით ლოგიკურად ჯდება იმ კონტექსტში, რასაც ადგილი ჰქონდა პონტო-კაპადოკიის

სამონასტრო ცხოვრებაში IV-V საუკუნეებში, როდესაც ბასილი დიდის მიერ დაარსებულმა მონასტრებმა უდიდესი გავლენა მოიპოვეს არა მხოლოდ პონტო-კაპადოკიის, არამედ პალესტინის სამონასტრო ცხოვრებაზე. ბუნებრივია ამ გავლენას ვერ აცდებოდა პონტო-კაპადოკიის უშუალო მეზობელი ტაო-კლარჯეთიც. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისედაც ხანგრძლივი სულიერი, კულტურული და ეთნიკური კავშირი ჰქონდა პონტოსთან და კაპადოკიასთან, ასე რომ ჯუანშერის ეს ცნობა სრულებით შეესატყვისება ისტორიულ რეალობას. ოპიზის მონასტერი სწორედ ბასილისეული ტიპიკონისა უნდა ყოფილიყო.

§4. პეტრე იბერიელი.

პეტრე იბერიელი (411-489) V საუკუნის უმნიშვნელოვანესი მოღვაწეა. მან მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ახლო აღმოსავლეთის ქრისტიანული სამყაროს ისტორიაში. პეტრე ქართველი ქართლის მეფის კარზე დაიბადა, მცირეწლოვანი ის მძევლად წაიყვანეს კონსტანტინეპოლში, საიდანაც პალესტინაში გაიქცა და მითრიდატე ლაზთან ერთად ბერად აღიკვეცა. პეტრემ უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა აღმოსავლეთში მონოფიზიტური (მიაფიზიტური) მოძღვრებისა და ბერმონაზვნური ცხოვრების დასამკვიდრებლად. მცდარია მისი სახელის დაკავშირება XX საუკუნის შუა ხანებში ბეთლემის მახლობლად აღმოჩენილ ქართულ მონასტერთან

§5. ბირ ელ-კატი.

XX საუკუნის 50-იან წლებში ქალაქ ბეთლემის მახლობლად, იტალიელი მღვდლისა და არქეოლოგის, ვირჯილიო კორბოს მიერ აღმოჩენილ იქნა ქართული მონასტერი, სადაც შემორჩენილია ერთ-ერთი უძველესი ქართული წარწერა, თუმცა ჩვენ ისტორიოგრაფიაში უკვე ტრადიციულად დამკვიდრებული გაიგივება ბეთლემის ქართული მონასტრების წარწერებში ნახსენები „მარვანისა“ და „ბოზმარისა“ პეტრე იბერიელთან და მამამის ბუზმართან, არ დასტურდება. სახელი „მარვანი“ პეტრეს ასურული ცხოვრების ქართულად მთარგმნელის მიერაა შეთხზული, რადგან პეტრეს ერისკაცობაში „ნაბარნუგი“ ერქვა და არა „მარვანი“. ვის ეკუთვნის ბეთლემის წარწერებში მოხსენიებული სახელები, ეს მომავალმა კვლევამ უნდა აჩვენოს. ფაქტია, რომ ბირ ელ-კატის მონასტერი ქართული ბერმონაზვნობის ერთ-ერთი უძველესი ცენტრია. აღსანიშნავია, რომ სრულიად აშკარაა ბირ ელ-კატის მონასტრის კვინობური (ზოგადცხოვრებული) ხასიათი ანუ მონასტრის ძმობა ერთად ცხოვრობდა, გაღავნიტ შემოზღუდულ ნაგებობაში და ერთ, დადგენილ წინამძღვარსა და ერთ ტიპიკონს ემორჩილებოდა.

§6. უმ-ლეისუნი.

XX საუკუნის 90-იან წლებში ისრაელელ არქეოლოგ ჯონ სელიგმანის მიერ, ასევე ბეთლემის მახლობლად, გაითხარა აქამდე უცნობი ქართული მონასტერი, რომლის ერთ-ერთ აკლდამაშიც აღმოჩნდა წარწერა, სადაც იხსენიება „ფურტავის ეპისკოპოსი სამუელ ქართველი“. სპეციალისტებს განსხვავებული

მოსაზრებები აქვთ იმასთან დაკავშირებით, თუ სად მდებარეობდა ფურტავი და ვინ იყო ეპისკოპოსი სამუელ ქართველი, თუმცა ამ შემთხვევაშიც ერთი რამ ფაქტია: უმ-ლეისუნის მონასტერი კიდევ ერთი უძველესი ქართული კვინობური მონასტერია და ის კიდევ ერთხელ ცხადად ასაბუთებს ქართული ბერმონაზვნობის ფართო ფართო გავრცელებას V-VI საუკუნეების პალესტინაში.

თავი V. ასურელი მამები

§1. ასურელ მამათა ცხოვრებანი.

მ. ჩხარტიშვილის თანახმად, *ასურელ მამათა ცხოვრების* პირველი ავტორი იოანე-მარტვირი უნდა ყოფილიყო – იოანე ზედაზნელის მოწაფე. *ასურელ მამათა ცხოვრების* ამ თავდაპირველ რედაქციას ჩვენამდე არ მოუღწევია. ცხოვრების ყველაზე ძველ რედაქციას სინური რედაქციები წარმოადგენს. X საუკუნეში ცნობილმა საეკლესიო მწერალმა და თეოლოგმა კათალიკოსმა არსენ II-მ (955-980) შეთხზა *იოანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეები ცხოვრება (შიო მღვიმელისა და ისე წილენელისა)*. XI-XII საუკუნეებსა და უფრო გვიანდელ პერიოდში შეიქმნა თხზულებები სხვადასხვა ასურელ მამათა შესახებ.

§2. ასურელი მამები – ასკეტები და მისიონერები.

საქართველოში მონასტრული ცხოვრების განვითარების ახალი, უმნიშვნელოვანესი ეტაპი ქართლის სამეფოში ცამეტი სირიელი მონაზვნის

მოდვაწეობას უკავშირდება. დიდი ხნის განმავლობაში ითვლებოდა, რომ საქართველოში ბერმონაზვნური ცხოვრება სწორედ ამ ათცამეტმა ასურელმა ბერმა დაიწყო. ასურელმა მამებმა ქართლისა და კახეთის სხვადასხვა მხარეებში მონასტრები დაარსეს. მათ მიერ დაარსებული მონასტრები ქართული კულტურის უმნიშვნელოვანეს კერებად იქცნენ, განსაკუთრებით ზედაზენი, შიო-მღვიმე და დავით-გარეჯა. ბერები საქართველოში იოანე ზედაზნელის წინამძღოლობით შემოვიდნენ VI საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისში. ასურელ მამათა რიცხვი ცამეტი იყო. ესენი ყვნენ: იოანე ზედაზნელი, შიო მღვიმელი, დავით გარეჯელი, აბიბოს ნეკრესელი, ისე წილკნელი, იოსებ ალავერდელი, ისიდორე სამთავნელი, სტეფანე ხირსელი, ზენონ იყალთოელი, თადეოზ სტეფანწმინდელი, პიროს ბრეთელი, მიქაელ ულუმბოელი და ელია დიაკონი. მათი რიცხვი თოთხმეტი იქნება თუკი მათ ანტონ მარტყოფელს მივუმატებთ, რომელიც ასურელ მამებს მოგვაინებით შემოუერთდათ და ეს რიცხვი თხუთმეტამდე გაიზარდა თუ მათ თეოდოსი მრეხელსაც მივათვლით, რომელიც ასურელ მამათა *ცხოვრების* სინურ რედაქციაში იხსენიება. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ იბერიაში წამოსვლამდე ბერებმა ლოცვა-კურთხევა სირიული ბერმონაზვნობის უდიდესი მოღვაწისგან, სვიმეონ მესვეტისგან აიღეს, რომელთანაც ქართველებს (როგორც ამას თავად სვიმეონის „ცხოვრება“ გვაუწყებს) ხშირი ურთიერთობა ჰქონდათ. ასურელ მამათა „ცხოვრებებში“ ძალიან აშკარადაა ნათქვამი, რომ სირიელი ბერების უმთავრესი მიზანი კაპადოკიელი ქალწულის – ქართლის განმანათლებლის დაწყებული საქმის გაგრძელება იყო ანუ მათ უმთავრეს მიზანს მისიონერობა და ქადაგება წარმოადგენდა და არა მონასტრების დაარსება.

XIX საუკუნეში ასურელ მამათა დიოფიზიტურ აღმსარებლობაში ეჭვი არავის შეუტანია, თუმცა 1926 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში კ. კეკელიძემ ისინი მონოფიზიტებად (მიაფიზიტებად) გამოაცხადა. მკვლევარის თანახმად ასურელი მამები სირიელი მონოფიზიტები იყვნენ, რომლებიც რამდენიმე ნაკადად მოვიდნენ საქრათველოში და მათი რიცხვი არა ცამეტი, არამედ ჩვიდმეტი იყო. კ. კეკელიძის აზრი გაიზიარეს ლ. მენაბდემ და სხვა მეცნიერებმა, თუმცა უკანასკნელი ხანის გამოკვლევების თანახმად (ჩხარტიშვილი, მერკვილაძე), მათი სარწმუნეობრივი აღმსარებლობა ნამდვილად ქალკედონური იყო. მსგავს შემთხვევას ვხდებით ალბანეთის ისტორიაშიც, როდესაც დაახლოებით იმავე ხანებში (VI საუკუნის შუა ხანები) ქალკედონიტი სირიელი ბერების ჯგუფი ალბანეთში ჩავიდა სამისიონეროდ.

ძალიან მნიშვნელოვანია ასურელ მამათა მიერ დაარსებულ მონასტერთა ტიპოლოგიზაცია, რომელიც მანამადე არ გაკეთებულა ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ქართლში თავდაპირველად მოსული მამები პრიმიტიული ასკეტური ერთობა ჰქონდათ, მას შემდეგ რაც იოანე ზედაზნელმა ისინი ქართლის სამეფოს სახვადასხვა კუთხეებში დააგზავნა საქადგებლად და სამოღვაწეოდ, მათ ასკეტთა სავანეების დაარსება დაიწყო. ასურელ მამათა მიერ თავდაპირველად დაარსებული სავანეები ლავრის ტიპის მონასტრები იყო, რომელიც შემდგომში კვინობებად გარდაიქმნენ, თუმცა კვინობის პარალელურად მის სიახლოვეს, მონასტრის წინამძღვრის სულიერი ხელმძღვანელობის ქვეშ ინდივიდუალური განდევილებიც აგრძელებდნენ მოღვაწეობას. VI საუკუნის ქართულ მონასტრებზე სავარუაოდ დიდი გავლენა ექნებოდა პალესტინაში განვითარებულ სამონასტრო

ცხოვრებას, ცნობილია რომ ქართველები არასდროს წყვეტდნენ კავშირს წმინდა მიწასთან. ამიტომ უსაფუძვლო არ იქნება ვიფიქროთ, რომ ქართული ბერმონაზვნობაც ამ პერიოდში პალესტინური მოდელის მიხედვით ვითრდებოდა, მითუმეტეს „დავით გარეჯელის ცხოვრებიდან” ჩვენ ვიცით, რომ დავითმა პალესტინაში იმოგზაურა, თუმცა იერუსალიმში არ შესულა.

თავი VI. ქართული ბერმონაზვნობა ასურელ მამათა შემდეგ

§1. ასურელ მამათა მიერ დაარსებული მონასტრები ასურელ მამათა შემდეგ.

მას შემდეგ, რაც ასურელმა მამებმა დაასრულეს თავიანთი მოღვაწეობა, მათ მიერ დაფუძნებული მონასტრები განაგრძობდა არსებობასა და განვითარებას, რასაც კარგად ამოწმებს ზედაზნის, შიო-მღვიმის, დავით-გარეჯის, ბრეთისა და ულუმბოს მონასტრეთა თუ ნამონასტრალთა შესახებ არსებული წერილობითი და არქეოლოგიური მონაცემები. მაგ. შიო-მღვიმე მძლავრ სამონასტრო ცენტრად გადაიქცა, რომელიც კომპლექსური ორგანიზაციითა და მსხვილი მიწათმფლობელობით ხასიათდებოდა. შიო-მღვიმე ქართლის ეკლესიის გაკლენის მნიშვნელოვან იარაღად იქცა, როდესაც ის, VII საუკუნის დასაწყისში, გაბედულად დაუპირისპირდა ქართლის ერისმთავარ სტეფანოსს და გაიმარჯვა კიდევაც ამ დაპირისპირებაში. მსხვილ მიწათმფლობელად და გაკლენიან ფეოდალურ ორგანიზაციად უნდა ქცეულიყო ამ პერიოდში დავით-გარეჯიც, რასაც არქეოლოგიური მასალებიც მიუთითებს.

§2. ატენის მონასტერი.

ატენის მონასტერი იხსენიება VI საუკუნის სირიელი მოღვაწის, ბეთ მარ ისააკ გაბუღელის მონასტრის წინამძღვარ თომას წერილებში. წინამძღვარი თომა საუბრობს სირიელ ეპისკოპოს სვიმეონზე, რომელიც გურზანის ქვეყანაში, ტანას მონასტერში იქაურ საეკლესიო საქმეთა განსამართავად ჩასულა VI საუკუნის შუა წლებში. ბუნებრივია, „ტანას მონასტერში“ ატენის მონასტერი უნდა იგულისხმებოდეს, რომელიც VI საუკუნეში შუა წლებისათვის უკვე არსებობდა და, როგორც ჩანს, საკმაოდ მნიშვნელოვან სამონასტრო ცენტრსაც წარმოადგენდა (რადგან აქაურ საეკლესიო საქმეთა განსამართავად ეპისკოპოსი სირიიდან ჩამოვიდა). რთული იმის თქმა, თუ როდის უნდა იყოს დაფუძნებული ატენის მონასტერი, თუმცა სავარაუდოდ ამ მონასტრის დაარსება V საუკუნის მიწურულსა ან VI საუკუნი I ნახევარში უნდა მომხდარიყო.

§3. ნაგზაურას სამონასტრო კომპლექსი.

XX საუკუნის 80-იან წლებში დმანისის მახლობლად, უშუალოდ ცენტრალურ მაგისტრალთან, აღმოჩნდა უძველესი ქართული მონასტერი. ეს მონასტერი ტიპიურ კვინობურ ერთობას წარმოადგენდა, შემოზღუდული იყო გალავნით, გალავნის შიგნით ერთმანეთის გვერდით, ოთხი ეკლესია, სენაკები და სხვადასხვა დანიშნულების ნაგებობები მდებარეობდა. ნაგზაურას კომპლექსს VI-VIII საუკუნეებში უნდა ეარსება. ეს ძველი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმით, რომ მის ტერიტორიაზე წითელი ტუფის ქვისგან ნაკეთები უამრავი პლასტიკური

გამოსახულება და წარწერიანი ქვა (სტელეები, ქვაჯვარები) აღმოჩნდა, რაც უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენს ქართული პალეოგრაფიის ისტორიისათვის.

§4. ლამაზი გორის სამონასტრო ანსამბლი.

1968 წელს ჯუანშერ ამირანაშვილის ხელმძღვანელობით, ბოლნისის სიონის მახლობლად, გაითხარა ადრეული შუა საუკუნეების კიდევ ერთი ქართული მონასტერი, რომელიც ასევე კვინობური ხასიათისა უნდა ყოფილიყო. მონასტრის ტერიტორიაზე აღმოჩნდა ორი ნაეკლესიარი და სენაკების (და სხვა ნაგებობების) ნაშთები. მონასტერი VI-IX საუკუნეებში მოქმედებდა და კულტურის მნიშვნელოვან კერას წარმოადგენდა, რადგან, ნაგზაურას კომპლექსის მსგავსად, აქაც აღმოჩნდა მარავლრიცხოვანი ქვის ქანდაკებანი და წარწერიანი ქვები.

§5. ქასურის მონასტერი.

ასურელ მამათა შემდგომ ქართული ბერმონაზვნობა უწყვეტ განვითარებას განიცდის და მნიშვნელოვან დატვირთვას იძენს საქართველოს ცხოვრებაში. ქართული მონასტრები იმ უმნიშვნელოვანესი სოციალური ძვრების მონაწილენი ხდებიან, რომლებსაც ადგილი ჰქონდათ გვიან ანტიკურ და ადრეული შუა საუკუნეების ქართლში.

ქასურის მონასტერი ზედაზნის მთის სამხრეთ კალთაზე, ფერდობზე მდებარეობს. ეს მონასტერი იოანე ზედაზნელის მოწაფემ, ელია დიაკვანმა დაარსა და მას

თავიდანვე კვინობური ხასიათი უნდა ჰქონოდა. სწორედ აქ ჩამოასვენეს გარდაცვლილი იოანე ზედაზნელის წმინდა ნაწილები, თუმცა, ჰაგიოგრაფიული თხრობის თანახმად, სასწაულებრივი მინიშნების შემდეგ წმინდანის ცხედარი უკანვე, იოანეს დაყუდების თავდაპირველად ადგილზე აასვენეს (სადაც ახლა ზედაზნის მონასტერი და X საუკუნის იოანე ნათლისმცემლის ტაძარი დაგს).

ეკლესია, რომელიც დღემდეა შემორჩენილი (მნიშვნელოვნად დაზიანდა XX საუკუნის 20-იან წლებში), გ. ჩუბინაშვილის აღწერით, VI-VII საუკუნეების ტიპური ძეგლია, რაც ჰაგიოგრაფიულ ტექსტთა მონაცემებს ადასტურებს.

§6. ყვირილას ხეობის მონასტრები.

ყვირილას ხეობაში არქეოლოგიური ექსპედიციის შედეგად აღმოჩნდა დაყუდებულ ბერთა სენაკები. ამგვარი სენაკები გვხვდება მღვიმევის დედათა მონასტრის გასწვრივ, მთის ფერდობებზე და თირის მონასტრის მახლობლად. აქ ბერებს VII-VIII საუკუნეებში უნდა ემოღვაწევათ. სპეციალისტთა დასკვნით, მღვიმევის სენაკები ინდივიდუალურ განდევილებს ეკუთვნოდა, შეიძლება ისინი მახლობლად მდებარე ლავრის წინამძღვრის სულიერი მორჩილების ქვეშ ყოფილიყვნენ, ხოლო თირის კლდოვან გამოქვაბულში აღმოჩენილ იქნა ორმო, რომელიც, როგორც კვლევებმა აჩვენა, ანაქორეტის სამყოფელი უნდა ყოფილიყო (ორმოში დაყუდება ცნობილი იყო სირიული ბერმონაზვნობის პრაქტიკიდან). სავარაუდოდ, ორმოში დაყუდებული ბერი

მკაცრი ანაქორეტი იყო და სრულ მარტოებაში ცხოვრობდა.

დასკვნა

დასკვნაში მოკლედია მიმოხილული სადისერტაციო ნაშრომში წარმოდგენილი დებულებები და მოსაზრებები. დასკვნაში მოკლედ ვაჯამებთ კვლევისას მიღებულ შედეგებსა და სიახლეებს.

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Faculty of Humanities
Institute of Georgian History

The Manuscript

Shota Matitashvili

**Georgian Monasticism in Fourth to Eighth
Centuries**

Abstract (Herald)

**Of the dissertation submitted in partial fulfillment of
the requirements for the award of the Degree
of Doctor of Philosophy in (PhD) in History**

Tbilisi
2018

Dissertation was accomplished at the Institute of Georgia,
Faculty of Humanities, Ivane Javakhishvili State University
State University.

Scientific Supervisor:

Giorgi Otkhmezuri – Doctor of Sciences in History,
Professor

Official Reviews:

General Description of the Work

Currency of the research theme.

During centuries, Georgian monasticism used to play an important role in the history and culture of Georgia. Beginning and development of a monasticism in Georgia became a significant problem in Kartvelian (Georgian) studies and is very urgent till today. Furthermore, after the Soviet totalitarianism, Georgian monasteries began revival and in this process, study of origins and a character of Georgian monastic life was very crucial. Considering the ancient Georgian monastic tradition and subsequent development on the basis of this tradition.

Besides practical purposes, such study of the Georgian monasticism has purely historiographic load as well. A monastery was the main producer of Christian culture in medieval Georgia, although the function of monasteries was not limited to the spiritual, cultural or creative aspects only. A monastery used to be a strong feudal body and we may say that it was “a state within a state”. The main source of spiritual and economic strength of Apostolic Church of Georgia was in Georgian monasteries. Modern scholarly literature pays great attention to the study of asceticism; either we began consideration of the initial stages of the genesis and development of Georgian monasticism in this context. A number of factors in medieval Georgia have been determined by the policy of asceticism. It is very important to pay attention to this early period of Georgian monastic movement (earliest period of fourth and fifth centuries and further development in sixth to eighth centuries), because in this very period, there have been obtained those concepts and mechanisms, which the Medieval monastic life followed. Missionary nature of Georgian monasticism (that was preserved during the whole period of Middle Ages) has been revealed through the activities of Syrian Fathers and their followers, while

contradiction between Shio-Mgvime Fathers and Stephen I (prince of Iberia) showed political and social strength of Georgian monasticism. As Averil Cameron, a renowned professor of Late Antique and Byzantine History, states that ascetic movement being confronted with earthly comfort and power at the initial stage of its development, soon became an initiator of significant changes in social life and a bearer of this power itself. Cameron's remark regarding Georgia of the Middle Ages is completely justified as well.

According to the aforementioned, study of Georgian monastic life is very urgent and significant as without these investigation (and particularly early stages of Georgian monasticism) we will not be able to understand adequately history and culture of Medieval Georgia.

The purpose of the research theme.

The main purpose of the research topic is to define ways of occurrence of the monastic life in Georgia against the broader context of Christian monasticism, to study initial nature of Georgian monasticism and different types of monastic life, also review of Assyrian Fathers' activities in Kartli, typologization of the monasteries established by them and chronological description of these typological transformations, survey of further development of Georgian monasticism in fourth to eight centuries and also description of the monasteries of this period.

Methodological base of the work.

Methodological foundation of the work is based on the complex analysis of sources (written, archaeological, folkloric, epigraphic), not only empirical research and description of facts, but general characterization of Georgian monkhood as a special and original phenomenon, contextualization of Georgian monasticism (Its consideration against the eastern monastic tradition and a various forms of Christian asceticism in general). During survey we follow principles suggested by well-known scholars of asceticism Vincent Wimbush and Richard Valantasis, we focus on the motivation of ascetic life in Georgia, politics, hermeneutics and aesthetics; in the process of analyzing the hagiography we will pay attention to the facts examined by Averil Cameron, that all hagiographical works contain: metaphor, imagination, narrative and categorization.

The novelty of the topic.

An assumption that Georgian monasticism was established in Georgia in 40s of sixth century (when Syrian monks came to Georgia) is revised in the present work and the beginning of Georgian monasticism is set for the early fourth century. Earliest preachers of Christian asceticism in Georgia were Saint Nino and Eustathius of Sebastea. Saint Nino herself belonged to a circle of ascetic Christian virgins (order of virgins) and was a typical representative of this circle. Virgins and widows enjoyed a completely different status in the early Christian church; their way of life was very ascetic and we may say that they were pioneers of Christian monasticism.

Eustathius of Sebastea was a famous bishop of fourth century, who was propagating a monastic way of life in Armenia, Pontus, Paphlagonia, Iberia and Colchis. In the work we discuss Georgian

monasteries of fifth century such as Opiza, Tsilkani and Ateni, also anchorite way of life. In the present thesis we try to establish the general periodization of the history of Georgian monasticism and to typologize monasteries established by Syrian Fathers and their followers and other monasteries of VII-VIII centuries.

Practical importance of the work.

The work will support researchers interested in the history of Georgian church, students and a society in general; it will also provide for a development of some aspects of the present Georgian monkhood. The work can be also used in educational programs of religious schools and public educational facilities.

Approval of the work.

The work has been submitted to the scientific society in the form of various articles and reports. Some chapters of the work had been read in different conferences held in 2012-2016; some issues have been published in different scientific publications in the form of articles (five articles in total). My article about Syrian Fathers was published in the journal of University of California (Berkeley) *Studies in Late Antiquity*.

Structure of the work.

The work consists of an introduction, seven chapters, sub-chapters and conclusion. A list of bibliography is enclosed at the end.

Content of the Thesis

Introduction

The the introduction of dissertation reviews the topic, novelty and the methodolgy of dissertation thesis and the exeptable outcomes of the work.

Chapter I. The Christian Monasticism

§1. Revival of eastern monasticism.

An Egypt is considered to be a homeland of Christian monasticism. Anthony the Great (251-356) is reputed to be a founder of monasticism; he was the first who went into the wilderness and began anchorite life there; then, in 306, he became a founder of first monastery unity. Soon Anthony the Great became famous and gained authority among Christians. In 357 Athanasius of Alexandria wrote the story of his life; this story became a classical example of Christian hagiography.

Kellia, Nitria and Scetis were famous monastic centers in Egypt. Nitria was founded by Ammon (293-350) in the vicinity of Alexandria; south-west to Nitria there were located Kellias founded by Anthony the Great and Ammon of Nitria approximately in AD 338, while Scetis (Wadi El Natrun) was founded by Macarius of Egypt (300-391) 60km far from Nitria. By the end of the fourth century, four distinct communities had been developed In Scetis.

Saint Pachomius (291-346) is generally recognized as the founder of Christian cenobitic monasticism; in Upper Egypt he established

nine male monasteries and two nunneries and till the end of his life was leading a congregation of these monasteries.

Jacob of Nisibis was a pioneer of a monastic life in Syria; approximately in 70-ies of III century, he began ascetic life and in 309 he was appointed bishop of the Christian community of Nisibis in Mesopotamia. A number of miracles and prophesies are connected with his name. He gave rise to a revival of monastic life in Syria. Syrian monasticism (as Syrian Christianity in general) greatly differed from Greek-Roman or Egyptian monasticism traditions. Syrian monasticism was characterized with the strictest form of ascetic life – stylitism, seclusion in deep pits, mortification of the flesh with chains. Famous figures of Syrian monasticism were Saint Simeon Stylites, Marcianus, Theodoret of Cyrus etc.

Saint Hilarion and Saint Charitone are considered to be the founders of Palestinian monasticism. They began their activities there in III-IV centuries. Charitone built three lavras there. Significant monastery centers have been founded by Saint Melania the Elder, Saint Melania the Younger, Rufinus of Aquileia, Jerome, Peter the Iberian and others in Palestine, Jerusalem and Jerusalem neighborhoods. Revival of monastery life in Palestine and establishment of important monastery centers is connected with the name of such great figures as Saint Euthymius the Great, Theodosius the Cenobiarch, Saint Sabbas the Sanctified, Isaiah hermit, Barsanuphius of Palestine etc.

Eustathius of Sebaste (appr. 300-375) became a founder of a monasticism in Asia Minor; he used to propagate a hermit way of life in Armenia, Pontus, Georgia and Paphlagonia, however his teaching contained some heretical elements, that's why it was anathematized at several councils. Saint Basil the Great (330-379) was a friend of Eustathius and he had a great influence on the development of Christian monasticism. In Pontus, on the riverside

of Iris, he founded monastery communities. He is an author of *Asketikon*, a book comprising a teaching about monastery life. The monastery model developed by Basil the Great has become a classical example of Byzantine monasticism.

§2. The Types of Monastic Life.

During the emergence of Christian monasticism various forms of ascetic life had formed. Three are essential types: anachoretic, lavriotic and cenobite. Anachoretic life implies the radical seclusion and lonely life, the lavriotic mean the community of anachorites who gathered at the church at Saturdays and Sundays. The cenobites were monks who lived together, in the monasteries surrounded by walls under the spiritual leadership of one head of monastery.

Chapter II. The Problem of the Periodization of Georgian Monasticism

§1. Historiographical Review of the genesis of Georgian Monasticism.

The scholarly research of Georgian monasticism began from the first half of the XIX century and the beginning of this research is associated with the name of Platon Ioseliani, who discussed a number of problems of Georgian monastic life in his *Brief history of Georgian Church* and in some works dedicated to the monasteries established by the Syrian fathers. Beginning from Prince Vakhushti (Batonishvili), many scholars (including Platon Ioseliani) adhered to an opinion that monastic life in Georgia has been established by thirteen Syrian Fathers; though, Ivane Javakhishvili expressed

assumption monastic movement in Georgia began in fifth century. Similar viewpoint expressed the well-known researchers of Georgian Church Grigol Peradze and Mikael Tarkhnishvili, as well as Remon Ganen and other scientists. From the second half of the twentieth century, the same viewpoint was supported by G. Gaprindashvili, A. Bogveradze. M. Chkhartishvili, N. Bakhtadze, d. Khoshtaria, A. Jikia and others. Today, we can say that opinion regarding establishment of monasticism in Georgia by the Syirian fathers, does not prevail any more, what makes easier to study genesis of Georgian monasticism and sets out new considerations.

§2. Periodization of the history of Georgian Monasticism.

Monastic movement in Georgia begins with Saint Nino and Eustathius of Sebaste and continues with activities of individual hermits and establishment of such monasteries as Opiza, Tsilkani and Ateni in fifth century; however, the monasticism did not spread wide in this period and it lacked the importance for cultural, social and economic life of Georgia. That is why fourth and fifth centuries should be considered a first period of Georgian Monasticism. A new, second period of Georgian monasticism begins with the arrival of Syrian fathers. Syrian fathers, whose primary aim was missionary activity in Kartli, established monasteries that soon became the most important spiritual and cultural centers. The second period of Georgian monastery life lasts till the end of eighth century. At the end of eighth and the beginning of ninth century begun the monastery colonization of Tao-Klarjeti under the leadership of Gregory of Khandzta, what itself is the beginning of a new, third period in the history of Georgian monasticism. Ninth and tenth centuries are a period of prosperity of Georgian monastery life, both in Georgia and beyond its borders. From eleventh century in the history of Georgian church (and especially Georgian monasticism)

begins a new phase. Activities of Georgian monks on the holy Athos resulted in significant changes in Georgian culture. Georgian church drifted apart from eastern (Antiochian-Jerusalem) tradition and became closer to Byzantine-Constantinople one. This new, fourth period of Georgian monasticism covers eleventh to eighteenth centuries. Political and economic situation of the country had a direct effect on Georgian monasteries. Nineteenth and twentieth centuries, period of Russian tsarism and Soviet totalitarianism should be considered as the fifth and sixth stages and the revival of Georgian Church starting after the collapse of the Soviet Union is the seventh stage of the process.

Chapter III. Georgian monasticism in fourth century

§1. Saint Nino and Georgian asceticism: The *Life of Nino* as most ancient hagiographical work.

From old Georgian hagiography several versions of *Life of Nino* have been preserved to this days (written by Leonti Mroveli, Arsen of Iqalto, unknown metaphrasis of thirteenth century and biographies from Synaxarion). In 1888, Nicholas Marr discovered in the library of the Society for Spreading of Literacy among Georgians “codices of Shatberdi”, which included The *Conversion of Kartli*. Its first part is historical Chronicle with brief version of *Life of Saint Nino*. This hagiographical work relates the extensive story of proselytizing mission by St. Nino. According to conclusions of Nicholas Marr, Iv. Javakhishvili, K. Kekelidze *Life of Nino* (as well as *Conversion of Kartli*) is written in ninth century. This belief was urgent during the entire twentieth century. "Nino's Life" was considered a pseudo- hagiographical, unauthentic monument of ninth

century, but the surveys appeared by the end of twentieth century approved fallaciousness of this viewpoint.

Studies of R.Siradze, M.Chkhartishvili, L.Pataradze and other scholars extensively examined many aspects of *Life of St. Nino* and as a result it turned out that it is authentic monument of fourth century (obviously the work underwent some changes during centuries, what explains interpolations, presented in the work). We tried to strengthen the above conclusion. During analyses of the work we see that Nino was a representative of virgins' community that existed in ancient Church. The point is that in early Christianity, long before the establishment of monasticism, some Christians used to choose an anchorite way of life; such Christians (both men and women) were called "virgins". "Virginity" was more a technical term (as widowhood) and not biological, it designated a spiritual condition and a way of life of Christians. Such Christians used to create communities as well (we should not mix these ascetic communities with monasteries).

§2. Saint Nino as Christian Ascetic.

Female representatives of Virgins' Community used to serve as deaconesses; their main obligations were to teach young virgins and to assist a bishop. The virgins were representatives of transitional type of Christian asceticism; the communities of virgins later converted into monastic organizations, and this type of asceticism was completely absorbed by the monastic tradition of later period; *Life of Nino* reflects this kind of asceticism, what absolutely proofs authentic character of this work (because this asceticism of the transitional character completely disappeared later, and its artificial restoration in ninth century was totally impossible; the

reconstruction of the forms of this asceticism is difficult for the modern scholarship.

At first Saint Nino was in the community of Hripsimians, and then in Kartli she herself created the community of virgins, some kind of prototype of the later convents. Forms of asceticism reflected in *Life of Nino*, also its principles, aesthetics and the type of narration completely corresponds to the notions, spread in the Late Antique Christian world of the Mediterranean; accordingly, Saint Nino could be regarded as a founder of female asceticism in Iberia.

§3. Saint Nino – A leader of ascetic community of virgins.

Primitive monastic communities (in the form of virgins' communities) have been spread throughout Christian Mediterranean from second and third centuries. Information about such monastic communities give papyri preserved to present days. According to *Conversion of Kartli*, when arrived to Kartli Saint Nino surrounded herself with newly converted (to Christianity) women, who constantly accompanied her at bramble bush and Svetitskhoveli; they were praying together and followed ascetic way of life. It is obvious that Nino, who came to Iberia for its conversion to Christianity, founded there the same communities of Christian ascetic virgins as it was spread in Asia Minor, Egypt, Palestine and Syria. The fate of this ascetic communities after the collapse of Kartli is unknown. Presumably, these communities finally based in Bodbe, near Nino's grave in the form of a nunnery.

§4. Eustathius of Sebaste.

Eustathius of Sebaste (300-375) was a famous figure from Asia Minor, who was propagating monastic way of life in Pontus, Armenia, Paphlagonia and Georgia. According to Sozomen, Eustathius used to propagate ascetic way of life throughout coastal zone of Pontus, what means that his area of preaching also included Colchis and Iberia; this fact is also proved by other examples given in ancient Greek and Byzantine writings. Propagating this way of life probably caused the spreading of Arianism in south-west areas of Colchis and Iberia as, because Eustathius confessed the Arian doctrine in this period.

Chapter IV. Georgian monasticism in fifth century

§1. Tsilkani Monastery.

In 1978, in the vicinity of Tsilkani, there was discovered a tomb of late antique period. On the wall of the tomb there was a Greek inscription mentioning "Hesicast, Abba Pharunes"; most likely this tomb belonged to a nearby monastery where monks were being buried. A small chapel was also found near the tomb.

§2. Hermits in fifth century Kartli.

In *The Martyrdom of the Holy Queen Shushanik* there is mentioned a "Holy Man" to whom Iakob Tsurtaveli and bishop Apotsi applied for an advice; this holy man generally was a typical occurrence for the Mediterranean Christian world of late antique period. He was a charismatic ascetic, who had a very significant role in the society (Peter Brown). Because the "Holy Man" is mentioned

without any special explanation, it would mean that he is not the only representative and there are other holy men in other areas of Kartli, who followed ascetic way of life in the places of their reclusion.

§3. Establishment of Opiza Monastery.

Juansher in his work, *The Life of King Vakhtang Gorgasali* describes a campaign of Vakhtang Gorgasali and Persians in Pontus. It's hard to say how the description of the above campaign corresponds to the historical reality, but herein Juansher states that Vakhtang Gorgasali, returning from Pontus campaign, founded a monastery in Opiza according to the Greek model of a monastery. This information seems to be logical as it complies with a type of monasticism that took place in Pontus-Cappadocia in fourth and fifth centuries, when the monasteries founded by Basil the Great gained a great influence not only on a monastery life of Pontus-Cappadocia, but over Palestine as well. It's natural that a direct neighbor of Pontus-Cappadocia Tao-Klarjeji, would not avoid this influence. South-west Georgia had a long spiritual, cultural and ethnic relationship with Pontus and Cappadocia, so this information submitted by Juansher completely corresponds to historical reality. So Opiza monastery would be of Basilian Typikon.

§4. Peter the Iberian.

Peter the Iberian (411-489) was a prominent figure in early Christianity of V century. His input in the history of Christianity of near east was really significant. He was born into the royal Chosroid dynasty of the Kings of Iberia; In 423, at the age of about five, the prince was sent as a political hostage to Constantinople to ensure the loyalty of Iberia to the Byzantines rather than to the Persians; from

Constantinople he escaped to Palestine and became a monk with Mithradates. Peter had a great role in implementation of Monophysite doctrine and monastic life throughout the east. The opinion about the relation of Peter and the Georgian monastery discovered near Bethlehem in the midst of twentieth century is wrong.

§5. Bir el Qutt.

In the 50-ies of 20th century, near the city of Bethlehem, Italian priest and archaeologist Virgilio Corbos discovered Georgian monastery in which there is preserved one of the oldest Georgian inscriptions; though identification of “Marwan” and “Bozmar”, often mentioned in inscriptions of Georgian monasteries of Bethlehem, with Peter the Iberian and his father “Buzmar” (as was widely accepted) is not confirmed. The name "Marwan" is created by a translator of Peter's Assyrian life into Georgian, because Peter was called "Nabarnug" (before monkhood) and not "Marwan". Future studies will show to whom the names mentioned in Bethlehem's inscriptions belong. One is obvious- Bir el Qutt Monastery is one of the oldest centers of Georgian monasticism. It is noteworthy that the cenobitic character of Bir el Qutt monastery is obvious –monastery community used to live together in a fenced building and subordinated to one father superior and one Typikon.

§6. Umm Leisun.

In 90-ies of twentieth century, Israeli archaeologist Jon Seligman excavated in the vicinity of Bethlehem Georgian monastery that had not been previously known; in one of the

monastery tombs there was found an inscription mentioning "Iberian bishop of Purtavi, Samuel". The specialists differ in opinion about the location of Purtavi and the identity of bishop Samuel, but one is obvious again -the Monastery of Umm Leisun is another oldest Georgian cenobitic monastery and once again it confirms that Georgian monasticism was widely spread in Palestine of V-VI centuries.

Chapter V. Syrian Fathers

§1. The *Lives* of Syrian Fathers.

As Mariam Chkhartishvili argued the first biographer of Syrian Fathers was John-Martyrius – the disciple of John of Zedazeni. His name is mentioned in the metaphrastic redaction of *Life os St. Shio of Mghvime*, but these first original redaction of *Live of Syrian Fathers* did not survived. The most ancient redactions preserved till today are the Sinai redactions. In tenth century the distinguished Georgian ecclesiastical reader and theologian catholicos Arsenius II (955-980) composed the *Live of John of Zedazeni and his Disciples (Shio of Mghvime and Jesse of Cilkani)*. There had been preserved different redactions *Lives* of other Syrian Fathers. These hagiographical works were composed in eleventh, twelfth, and later periods.

§2. Syrian Fathers – Ascetics and Missionaries.

The new, most important stage of the development of monasticism in Georgia is connected with the activity of thirteen Assyrian Fathers in the Kingdom of Kartli. For a long time, it was believed that these thirteen Assyrian monks founded a monasticism

in Georgia. Syrian fathers established monasteries in different parts of Kartli and Kakheti. Monasteries founded by them have become the most important centers of Georgian culture, especially Zedazeni, Shio-Mgvime and David-Gareja. The monks came to Georgia under the leadership of John Zedazneli in the early 40s of sixth century. The number of the Syrian fathers was thirteen. They were: David of Gareja, John of Zedazeni, Abibos of Nekresi, Shio of Mgvime, Joseph of Alaverdi, Thaddeus of Stepantsminda, Pyrrhus of Breti, Jesse of Tsilkani, Stephen of Khirsa, Isidor of Samtavisi, Michael of Ulumbo, Zenon of Ikalto and Elijah deacon; their number would be fourteen to add to them Anton of Martkopi, who joined them later. It should be noted, that before leaving for Iberia, Assyrian fathers asked a blessing from a great figure of Syrian monasticism, Simeon Stylites, with whom Georgians had frequent relations (according to Simeon Stylites's biography). In the *Lives of Syrian Fathers* it is clearly said, that the main goal of these monks was to continue a cause of Cappadocian virgin –they mainly aimed a missionary work.

In nineteenth century, no one had doubt about dyophysite confession of Syrian Fathers, but K. Kekelidze declared them to be monophysites in work published in 1926. According to the scholar, Assyrian fathers were Syrian monophysites, who came to Georgia in several streams and their number was not thirteen but seventeen. K. Kekelidze's opinion has been shared by L. Menabde and other scholars, however, according to the recent studies (Chkhartishvili, Merkviladze), their doctrine was chalcedonian. The similar case presents in the history of Albania, when in the same period (in the middle of sixth century), a group of Syrian monks left for Albania for missionary work.

The typologization of the monasteries founded by Syrian Fathers is very important, as it has not been previously done in Georgian historiography. Fathers who first came to Kartli had primitive

ascetic community; after they had been sent by John Zedazneli to various parts of the Kingdom of Kartli for propagation they started establishing their ascetic cloisters. Originally founded cloisters were lavra type monasteries, which later converted into cenobitic centers, but simultaneously with this practice, individual hermits followed the anachoretic life-style under the spiritual leadership of superior Father. The Georgian monasteries of sixth century would have been under a great influence of a Palestine monastery life; it is known that Georgians never terminated contacts with the Holy Land; therefore, it is reasonable to think that Georgian monasticism in this period was being developed according to Palestinian model; from the biography of David Garejeli we know that David traveled to Palestine but did not enter Jerusalem.

Chapter VII. Georgian Monasticism After Syrian Fathers

§1. The Monasteries established by Syrian Fathers after Syrian Fathers.

After the Syrian Fathers completed their activities, the monasteries established by them continued to exist and develop, what is well verified by written and archaeological data about Zedazeni, Shio-Mgvime, David-Gareji, Breti and Ulumbo monasteries. For example, Shio-Mgvime was transformed into a powerful monastic center, characterized by a complex organization and large land ownership. Shio-Mgvime became an important influential force of Kartli Church, when it bravely confronted to a presiding prince of Iberia Stephen and won in this confrontation at the beginning of the seventh century. According to archeological data, David-Gareja would also be turned into a large landowner and influential feudal organization in this period.

§2. Ateni.

Ateni monastery is first mentioned in the letters of Thomas, head of monastery of Isaac of Nineveh monastery. Thomas mentions Syriac bishop Svimeon, who visited Kartli in the middle of sixth century for arrangement of ecclesiastical issues in Tana monastery. Without doubt Tana monastery should be Ateni, which already existed in the middle of sixth century and it seems that it was a significant monastery center (because the bishop arrived there from Syria for some arrangements). It is hard to say when exactly Ateni monastery was founded, however we can assume that it can took place at the end of fifth and in the first half of sixth century.

§3. Nagzaura.

In 80s of twentieth century, near Dmanisi, adjacent to the highway, one of the oldest Georgian monastery was discovered. This monastery was of a typical cenobitic community; it was surrounded by a fence; inside the fence there were four churches, cells and other facilities. Nagzaura complex would be functioning in sixth to eighth centuries. This monument is very important because in its vicinity there was found a number of plastic figures and inscriptions (steles) made of red tuff stone, what is a very important source for the history of Georgian paleography.

§4. Lamazi Gora.

In 1968, under the guidance of Juansher Amiranashvili, near the Bolnisi Sioni, another Georgian monastery of the Early Middle Ages was excavated, which also seems to be of cenobitic character. On the territory of the monastery there were found remains of the church and cells. The monastery was functioning in sixth to ninth centuries and was an important cultural center because as in the case of the Nagzaura complex, there were also found many stone monuments and stones with inscriptions.

§5. Qasuri monastery.

After Syrian Fathers, Georgian monasticism continued uninterrupted development and gained a significant load in the life of Georgia. Georgian monasteries began to participate in the most important social improvements that took place in the late Antique and early Middle Ages in Kartli.

Qasuri Monastery is located on the south slope of Zedazeni Mountain. This monastery was founded by Elijah Deacon a follower of John Zedazneli and from the very beginning it was of cenobetic life-style. According to the hagiographical narration, this was the place where the sacred relics of John Zedazneli were brought, however according to divine sign, the body of the saint was returned to the place of his initial reclusion (where today Zedazeni monastery is located and XII century John the Baptist church is).

According to Giorgi Chubinashvili, the church, which is preserved up to the present, (significantly damaged in the 20s of 20th century), is a typical monument of sixth-seventh centuries, what confirms the data of the hagiographical texts.

6. The Monasteries of Kvirila Gorge.

Cells of hermits have been found in Kvirila Valley as a result of archaeological excavations. Such cells can be also found along Mghvimevi convent, on the mountain slopes and in the vicinity of Tiri monastery. The monks would live there in seventh and eighth centuries. According to the specialists, Mghvimevi cells belonged to individual hermits; maybe they were under the spiritual obedience of the nearby lavra, while in Tiri rocky cave there was discovered a pit, which, as studies showed, had to be an anchorite abode (such form of anchorite was characterized for Syrian monasticism). Presumably, monks dwelled in caves and pits and lived in full isolation.

Summary

The Summary briefly reviews all the assertions and considerations presented in the work and all the results and the novelties of the work are summarized in this final section of the dissertation thesis.